

І.Б. Гирич

МІЖ НАУКОЮ І ПОЛІТИКОЮ
Історіографічні студії
про вчених-концептуалістів

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 001:37.014.5
ББК 72.66
Г51

Рецензенти:
доктор історичних наук
Я. Калакура;
доктор історичних наук
Ю. Пінчук;
доктор історичних наук
Ю. Шаповал.

Робота виконана в рамках планових завдань відділу Джерел з історії України
XIX – поч. XX ст. ІУАД ім. М. Грушевського НАНУ України

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України
(протокол № 1 від 9 лютого 2012 р.)*

Г51 **Гирич І.Б.**
Між наукою і політикою. Історіографічні студії про
вчених-концептуалістів. / І.Б. Гирич — Тернопіль:
Навчальна книга — Богдан, 2012. — 488 с.

ISBN 978-966-10-2728-1

Книга розповідає про суспільно-політичні погляди на українське суспільство, видатних істориків та мислителів національного життя кінця XIX – другої половини XX ст.: В. Антоновича, О. Кониського, С. Єфремова, А. Жука, В. Вернадського, О. Левицького, М. Брайчевського та Я. Дашкевича. Простежено взаємозв'язок між ідейними переконаннями цих діячів й напрямом їх громадської діяльності та історіографічних оцінок.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, студентів та всіх, хто цікавиться історією.

УДК 001:37.014.5
ББК 72.66

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2728-1

© Гирич І.Б.
© Навчальна книга — Богдан, 2012

Зміст

Передмова	5
---------------------	---

Речники окремішності

<i>Володимир Антонович</i>	11
Володимир Антонович – будівничий філософських засад нової України	11
Володимир Антонович – автор концепту нової України	20
Володимир Антонович і Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові.	30
<i>Олександр Кониський</i>	53
Батько українського самостійництва.	53

Молодоукраїнський напрям

<i>Сергій Єфремов</i>	85
Лідер надніпрянського народництва	85
Мемуари С. Єфремова про українське суспільне життя на межі ХІХ–ХХ ст.	96
Із племені титанів: дійсний член НТШ Сергій Єфремов.	173
Публікації С. Єфремова в газеті “Нова Рада”, 1917–1919 рр. (за архівним примірником з бібліотеки літературознавця)	182
<i>Андрій Жук</i>	192
У тіні В. Липинського (Андрій Жук як політичний мислитель й дослідник історії визвольного руху)	192
Андрій Жук: один із перших самостійників	232
Андрій Жук: політик і науковець	239
У роки Першої світової війни та визвольних змагань	249

Неполітичне українство

<i>Володимир Вернадський</i>	281
В.І. Вернадський і політичне українство.	281
<i>Орест Левицький</i>	309
Орест Левицький як громадський діяч і науковець.	309

Національний напрям радянського часу

<i>Михайло Брайчевський</i>	325
Михайло Брайчевський як історик-концептуаліст	325
Михайло Брайчевський і УІТ	330
До проблеми історіософії Михайла Брайчевського	340
<i>Ярослав Дашкевич</i>	348
Ярослав Дашкевич – історіограф новітньої України	348
Ярослав Дашкевич: нерозривність науки та суспільно-політичного життя	393
Ярослав Дашкевич: історик, що вчив неложними устами	423
Замість висновків	436
Портрети діячів українського руху. Цитати.	445
Іменний покажчик	475

ПЕРЕДМОВА

До цієї книги увійшли персоналістичні дослідження української суспільно-політичної думки другої половини ХІХ–ХХ століть, написані упродовж початку 1990–2011-х років. Книга пропонує читачеві студії про Володимира Антоновича, Михайла Брайчевського, Володимира Вернадського, Ярослава Дашкевича, Сергія Єфремова, Андрія Жука, Олександра Кониського, Ореста Левицького. В. Антонович, О. Кониський, О. Левицький представляють діячів другої половини ХІХ; В. Вернадський, С. Єфремов, А. Жук – мислителів першої половини ХХ; М. Брайчевський і Я. Дашкевич – другої половини ХХ – початку ХХІ століть. У праці не подано інформації про ще дві постаті, про які автором написано чимало статей: Михайло Грушевський і В'ячеслав Липинський. Обсяг інформаційного матеріалу про цих діячів вимагає окремого видання.

Біографічний підхід не суперечить тематичному розкриттю проблеми «Національна еліта та шляхи розгортання українського руху модерного часу». Більше того, у своїй хронологічній послідовності ці статті утворюють своєрідне монографічне дослідження про інтелектуалів та їхній внесок у суспільне життя українського соціуму, краще розкриває проблему «Наука як важіль свідомісної перебудови суспільства».

Кожна постать є знаковою у представленні певного напрямку суспільно-політичної думки. Вісім постатей, яким присвячено книгу, за своїми суспільно-політичними уподобаннями утворюють своєрідні пари.

В. Антонович і О. Кониський були лідерами громадського шляху другої половини ХІХ ст. на здобуття для української нації окремішності. Їх можна вважати першими предтечами самостійницького політичного думання. Вони перші поставили засобами науки і культури ментальну межу між російським і українським та польським і українським. Їх культурництво було глибоко усвідомленою політичною акцією, без нього у 1890-ті роки не постав би політичний етап українського визвольного руху. Вони першими ствердили органічну єдність українського суспільства без залежності від соціального чинника. Вони були творцями перших національно-історичних міфів, які відповідали на виклики часу, протистояли бажанням імперських потуг перетравити етнічну спільноту України в єдиний політичний масив панівних націй.

І Антонович, і Кониський висунули на суспільний кін цінності українських національних вартостей, на яких почала вибудовуватися новітня українська нація. Перший працював на українську ідею засобом історичної науки, другий був передусім громадський діяч і публіцист.

С. Єфремов і А. Жук – представники молодоукраїнства в суспільній думці, представляли наступний етап визвольного руху. Сергій Олександрович належав до старшого покоління, Андрій Іллевич – до молодшого. Перший був у свідомісному сенсі переконаним народником, другий – соціалістом. С. Єфремов був безпосереднім продовжувачем справи В. Антоновича–О. Кониського. Він успадкував традиції надпартійності, ідеї що єдиною партією мусить бути єдина українська сила. Як і його духовні виховники, які уособлювали громаду, він був провідним діячем (поруч з М. Грушевським і Є. Чикаленком) Товариства українських поступовців, чільним національним демократом. Був речником УРДП, а згодом УПСФ. Натомість Андрій Жук був серед творців першої соціалістичної української партії РУП–УСДРП, але побачивши реалії національного негаразду, відмовився від примату соціально-класового, повернувшись до ідеї спільного національного інтересу. А тому й став у роки Першої світової війни керманічем Союзу визволення України. Але в своєму надкласовому підході обидва були союзниками і співниками. С. Єфремов до розуміння незалежної України йшов через федералізм, А. Жук самостійником став ще в часи переважання федералістичної свідомості серед провідників українського руху.

О. Левицький і В. Вернадський – люди «малоросійських» переконань. Вони не вірили у доцільність здійснення українського проекту. Хоча в останньому обидва вчених суттєво розходилися. В. Вернадський був переконаним російським державником-патріотом, що відстоював обов'язкове збереження «общерусских» цінностей, а Україну бачив невіддільною частиною «руського» цивілізаційного проекту. Навпаки, О. Левицький, людина що не залишала меж етнічних земель і все життя досліджувала інтелектуальну історію XVI–XVIII ст., був у принципових питаннях стійким окремійником, і тому на 1870-ті–1880-ті роки улюбленим учнем В. Антоновича. Проте немилосердний режим російської поліційно-жандармської деспотії зробив з Ореста Івановича добропорядного підданого, який знову повернувся до політичного

етнічної території навколо Каунаса. Однак усередині литовського етносу не було такої ментальної розділеності, як серед українців, вихованих у двох різних цивілізаційних системах. Західні українці більшою мірою сприймали Східну Україну як свою етнічну територію, ніж східні українці Галичину.

Жук послідовно виступав проти орієнтації на Польщу з часів українсько-польської війни у Галичині (1918–1919 рр.) протягом усього періоду, коли функціонував уряд ЗУНР на чолі з Євгеном Петрушевичем, тобто до 1923 р. Андрій Іллевич був радником цього уряду з зовнішньополітичних питань. Тому, мабуть, він повернувся до польського тоді Львова тільки в 1930 р. У виборі між російськими більшовиками і Польщею Жук стояв на боці перших. За допомоги більшовиків він сподівався зміцнити Українську Галицьку Армію і спрямувати її до Галичини одночасно з ударом більшовиків по Польщі. Виходячи з тактичних міркувань, щоб витіснити поляків зі Східної Галичини, Жук ладен був навіть визнати федерацію з Радянською Росією. У цьому питанні його точку зору поділяли провідні українські політики з Наддніпрянщини і Придністров'я – Петрушевич, Панейко, Назарук, Винниченко, Василь Вишиваний (Вільгельм Габсбург) і частково Липинський. Останній не сприймав орієнтацію на федерацію, а наполегливо продовжував навіть у січні 1920 р. відстоювати постулат української незалежності⁵¹.

У 1920 р. в уряді Петрушевича Жук обіймав посаду референта з північно-західних українських земель (Волині і Холмщини), що увійшли до складу Польщі. Це була його остання офіційна дипломатична посада. Вона відповідала його головним прагненням початку 1920-х рр., коли Андрій Іллевич докладав зусиль для збереження територіальної єдності Галичини і Волині (поляки завбачливо розвели ці території по різних воєводствах і перешкоджали економічним і культурним зв'язкам між ними). Жук плекав геополітичну ідею відродження Галицько-Волинської держави часів князя Данила Галицького, яка у перспективі евентуально могла би стати оплотом української державності. Згодом, у 1923–1928 рр., співпрацюючи з друкованим органом уряду ЗУНР «Український прапор», який виходив у Відні і Берліні, Жук у низці статей розвивав ідею протистояння польському державному впливу в Західній

⁵¹ НАС. Vol. 1. F. 17. – С. 1-3. Щоденник Жука. Записи за 8-10 січня 1920 р.

Україні. Він пропагував необхідність об'єднання в одній автономній одиниці усіх українських земель Польщі. Одночасно він популяризував ідею федералізації з УСРР⁵².

Андрій Жук прожив довге життя – 88 років, але справжнім часом його звершень, як людини, яка увійшла в історію, став відносно короткий період, коли Андрію Іллевичу було всього 34–38 років. Уперше за 250 років, з часів Пилипа Орлика, він відродив українську політичну еміграцію європейського масштабу, яка сповістила на весь світ про незалежну Україну. За чотири роки завдяки Жуку про Україну і українське питання було надруковано різними мовами стільки книг і статей, скільки не було видано за весь минулий час. Андрій Жук увійшов в історію національної громадсько-політичної думки як оригінальний мислитель рівня Липинського, як один із перших і послідовних самостійників. Він залишив виразний слід у національно-історичній пам'яті українського народу.

⁵² В пошукуванні нових шляхів // Український прапор. – Ч. 18. 5.05.1923; «Про панукраїнський фронт» // Там само. – Ч. 20. 19.05.1923; Похибка мусить бути направлена // Там само. – Ч. 24. 16.06.1923 та ін.

Траян, ім. — 404
 Трегубов Є. — 147, 472
 Троцький Л. — 162, 240
 Троцький М. — 257, 258, 274
 Троцький П. — 131
 Труба І. — 297
 Труш І. — 45, 181
 Туган-Барановський М. — 90, 301, 303
 Турченко Ф. — 134, 362, 414, 417

У

Уварова П. — 45, 46
 Українка Леся (Косач Л.) — 45, 88, 136, 137, 141
 Ульяновський В. — 20, 23, 49, 50, 52, 53, 149, 437
 Уманець М. — див. Комаров М.
 Урусов М. — 474
 Усенко І. — 281
 Успенський Г. — 121
 Ушинський К. — 118, 159

Ф

Федорук О. — 49
 Федорук Я. — 357
 Федотов Г. — 303
 Федькович О.-Ю. — 55, 57, 60, 64
 Феодорович В. — 69
 Феофілактов К. — 174
 Ферсман О. — 294
 Филипович А. — 319
 Філевич І. — 304
 Фінкель Л. — 423, 437
 Флоринський Т. — 25, 52, 155, 304, 337, 450
 Фортинський Ф. — 300
 Франко І. — 37, 43, 44, 54, 55, 59, 64, 67, 73–75, 80, 88, 104, 120, 122, 152, 153, 161, 173, 178–181, 252, 259, 310, 363, 368, 378, 390, 391, 441
 Франкфурт С. — 304

Х

Хамец А. — 37, 39
 Хвойко В. — 326

Хильчевський І. — 174
 Хмельницький Б. — 19, 47, 52, 119, 305, 321, 337, 346, 379, 380, 381, 389, 397, 428
 Ходики — 23, 51
 Хорунжий Ю. — 349
 Хоткевич Г. — 88
 Храмов Ю. — 281
 Хрущов М. — 335

Ц

Цвітковський Ю. — 449
 Цегельський Л. — 257, 268, 269, 380
 Целевич Ю. — 39
 Цимбалюк М. — 96

Ч

Чабаненко І. — 338
 Чайковський А. — 257
 Чайковський М. — 14
 Чарторийський Ю. — 69
 Чернишевський Н. — 121
 Черняхівський О. — 58, 82, 135, 147
 Чехівський В. — 117, 123, 177, 207
 Чижевський Д. — 86
 Чижевський П. — 296, 303
 Чикаленко Є. — 6, 58, 62, 65, 73, 88, 100, 102–114, 119, 121, 122, 127, 130, 131, 136, 143, 146–149, 152–157, 163, 168–172, 179, 209, 212, 223, 225, 246, 252, 352, 447, 449, 450, 453–455, 458–464, 466, 468–474
 Чировський М. — 391
 Чорновіл В. — 336
 Чорновол І. — 35, 50
 Чубар В. — 429
 Чубинський М. — 302
 Чубинський П. — 31, 144
 Чуйко В. — 174

Ш

Шандра В. — 343
 Шаповал М. — 55, 167
 Шаповал Ю. — 96, 406, 416, 436

Шараневич І. — 37, 40, 41
 Шастун — 297
 Шафарик П. — 13
 Шах С. — 207
 Шахматов О. — 167, 168, 294, 308, 368
 Шацька А. — 49
 Шевельов Ю. — 388
 Шевченко В. — 346
 Шевченко Т. — 21, 23, 33, 42, 45, 52, 57, 69, 70, 76–79, 82, 119, 120, 122, 129, 145, 160, 161, 174, 175, 177, 178, 259, 269, 303, 312, 321, 346, 352, 451, 459
 Шевченко Ф. — 333, 335, 336, 352, 442
 Шекспір В. — 62
 Шелгунов Н. (М.) — 121
 Шелест П. — 335
 Шемет В. — 57, 82, 134, 169, 207, 221, 222, 232, 235, 248, 473
 Шемет М. — 169, 207, 221, 232, 235
 Шемет С. — 169, 207, 221, 232, 235, 383
 Шептицький А. — 44, 244, 254, 255, 263
 Шерстюк Г. — 318
 Шестов Л. — 418
 Шишманов І. — 269
 Шкундін Г.— 8
 Шмельов В. — 96
 Шовкопляс І. — 442
 Шпорлюк Р. — 440
 Шраг І. — 58, 90, 298, 303, 468
 Штепа К. — 117
 Шугуров М. — 174
 Шуйський Ю. — 66
 Шульга Д. — 296
 Шульгин О. — 170
 Шульгин Я. — 46, 158, 176, 473
 Шульгини — 136
 Шульгін Василь — 184, 288, 300, 304
 Шульгін Віталій — 423
 Шумський О. — 378, 429
 Шуст Р. — 414

Щ

Щапов А. (О.) — 121
 Щепотьєв В. — 296
 Щербаківський В. — 24, 31, 32, 103, 117, 296
 Щербаківський Д. — 24, 31, 32, 117
 Щербина В. — 18, 24, 32
 Щирський І. — 87
 Щоголев С. — 155, 337
 Щоголев С. — 304
 Щурат В. — 379

Ю

Юденіч Н. (М.) — 305
 Юзефович Я. — 51
 Юренєв — 291
 Юркевич А. — 141
 Юркевич Л. — 162, 197, 198, 199–203, 205, 206, 208, 210, 216, 220, 227, 234, 235, 243, 251, 254, 367, 441
 Юркевич П. — 141, 314
 Юсова Н. — 401

Я

Яблоновський О. — 37
 Яворницький Д. — 474
 Яворський М. — 442
 Ягіч В. — 302
 Яковенко Н. — 320, 343, 373, 374
 Яковлів А. — 123, 132
 Яната О. — 285
 Яновські, родина — 247
 Янукович В. — 412
 Ярошевський Б. — 400
 Ярошевський Г. — 177
 Ясінський Б. — 85
 Ясінський І. — 166
 Ясперс К.— 12
 Ясь О. — 242

Науково-популярне видання

ГИРИЧ Ігор Борисович

МІЖ НАУКОЮ І ПОЛІТИКОЮ
Історіографічні студії про вчених-концептуалістів

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактори: *Олеся Грабець, Василь Герасимчук*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Тетяни Золоседової*
Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 31.05.2012. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 26,04. Умовн. фарбо-відб. 26,04.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2728-1

9 789661 027281